

Dési János

Zsoldosok

Esszé az újságírói attitűdök változásáról a rendszerváltástól az új cenzúráig

Az 1980-as évektől mindenképpen érezhetővé vált, hogy a sajtó mind szabadabb – még ha a teljes szabadságtól nagyon messze is járt még. Ugyan a pártirányítás¹ az évtized legvégéig így-úgy működött, ugyan sok tabutéma maradt, mégis egyre több független gondolat jelenhetett meg az első nyilvánosságban is.² Bár akadnak olyan jellegzetes írások, amelyek politikai instrukciókra nyilvánvaló hazugságot tartalmaztak (Demszky Gábor megveri a rendőröket az Esti Hírlapban,³ vagy Szabó László egyik-másik írása a Népszabadságban, például a boglári kápolnáról,⁴ Hajdu János írása Csoóri Sándorról⁵ stb.), a sajtót egyre kevésbé jellemezte a nyílt hazugság. A cenzúra bizonyos témákat szigorúan tiltott, másokat korlátozni próbált, ám az első nyilvánosság újságíróinak utasításra egyre kevésbé kellett hazudniuk, propagandaszövegeket közölniük – még ha az első nyilvánosságban nagyok is voltak a különbségek az egyes szerkesztőségek között. A közvélemény egyre inkább azokat tekintette pozitív példának, akik igyekeztek kimondani a valóságot, kijátszani a hatalmat (mint a Magyar Rádió 168 óra és Bagoly című műsora, a Magyar Nemzet sorozatai stb.). Ezzel szemben a Fidesz 2010-es hatalomra jutása után a féldiktatórikus rendszer újbóli kiépülésével drámaiak a változások, s egész újságíró-nemzedékek nőnek bele a szándékos hazugságok gyártásába a kormánypárti médiában dolgozva – és nyoma sincs annak, hogy tenni próbálnának ez ellen. Ez részben talán a foltokban megmaradt szabadság miatt van, hiszen az, akinek ezt nem veszi be a gyomra – és kevésbé törődik az egzisztenciális érdekeivel –, talán talál még valami helyet a maradék független sajtóban. Ez az írás egy újságíró szemszögéből idézi fel az újságírói attitűdök változásait, módszerét tekintve tehát az *insider view*, műfaját nézve az esszé kategóriájába tartozik.⁶

Kulcsszavak: cenzúra, függetlenség, kurázi, pártállam, pártirányítás, politikai propaganda, sajtószabadság, szerkesztői szabadság

1 A „pártirányítás” az állampárti Magyar Szocialista Munkáspárt (MSZMP) irányítását jelentette. Szakirodalma bőséges, lásd például Bajomi-Lázár (2005), Horváth (2013) vagy – anekdotikus formában – Dési (2017).

2 Első nyilvánosságnak nevezték az engedélyezett, hivatalos sajtót, második nyilvánosságnak – szép eufemizmussal – a nem engedélyezett, az üldözöttet, a szamizdatot, amely azért mégiscsak jelen volt.

3 Lásd (szűcs) (1983).

4 Lásd Szabó (1973). Erről a történetről részletesen ír Kresalek Gábor (1998: 66) is: „...valószínűleg Szabó László III/III-as ügyosztály által sugallt Népszabadság-beli cikke ihlette. Javasoljuk a sajtóban az összejövetelek erkölcsi oldalát elemezni...” – szól az intézkedési terv. A cikkben a szerző kábítószerek-élvezőkről, rendőrségi nyilvántartásban szereplő politikai ellenségekről, antiszemitékről, maoistákról szól. És persze meztelenkedésről. Szabó Happening a kriptában című cikke szó szerint megfelel a szerv instrukciónak, ennek ellenére Szabó még 1990-ben is azt állította, hogy cikkét lakossági bejelentésre írta.”

5 Lásd Hajdu (1983).

6 Beszámolóm a *Médiakutató* és az ELTE Média közös online konferenciáján elhangzott előadásom szerkesztett változata, remélem, vitára ösztönző. Inkább esszéisztikus, mint tudományosan megalapozott, ám harmincöt év empirikus tapasztalataira támaszkodik.

Miként vész el a megbecsülés?

A rendszerváltás előtti pillanatban, 1988-ban az újságírás a 8. legmegbecsültebb foglalkozásnak számított Magyarországon, ám ez 2016-ra a 75. helyre zuhant (Csány & Giczi 2018: 18), s minden valószínűség szerint – s nem is ok nélkül – mára már még mélyebbre jutott. Amíg 1988-ban elképzelhető volt, hogy az újságíróknak fontos a szerepük a hatalmi viszonyok megfelelő alakításában, a hatalom ellenőrzésében, az igazság közzétételében, addig mára a kormánypárti médiában foglalkoztatottak serege – látszólag kivétel nélkül – kiszolgálja a legdurvább kormánypárti megrendeléseket is az előre eltervezett médiakampányokban, lejárásokban, karaktergyilkosságokban is.

Pedig biztosan sokakban még mindig él a kép, hogy a sajtóban dolgozók alapvetően az igazságot akarják közzétenni. Persze ez nem mindig sikerül, nem mindig hagyják nekik, de végül is ez lenne a szándékuk. (És most ne bonyolódjunk abba bele, hogy mi is az az „igazság”. Ráadásul teljes jószándékkal, meggyőződéssel is hihet valaki olyasmit, ami távol áll a valóságtól. Bonyolítja a dolgot, hogy az ideológiák, az érdekek, az ismeretek alaposan befolyásolják azt, mit hiszünk „igazságnak”. Ezzel együtt talán létezik az igazságnak egy köznapi értelme, amikor *szánt szándékkal* nem hazudunk – a következőkben az „igazság”, a „valóság” említésekor valami ilyesmit értünk alatta.)

Nyilván egészen más a helyzete a médiának egy lebomló diktatúrában és egy leépülő demokráciában. Annak bizonyítása nem tárgya ennek az írásomnak, hogy Magyarországon jelenleg a médiaszabadság gyors erodálása és a diktatórikus viszonyok megerősödése folyik. A következőkben inkább a jellemző újságírói magatartásokat, célokat próbálom vázolni, összehasonlítva az 1990 előtti időkben az első nyilvánosságban dolgozókat és a jelenkorban a hivatásos újságírókat – tehát nem foglalkozva a bloggerek, a vloggerek, az influenszerek népes és sok tekintetben a közvéleményre jelentős hatással bíró táborával.

Ha visszatekintünk a magyar sajtó történetére, akkor persze a nagy és szép teljesítményekre vagyunk büszkék, ezeket emlegetjük, idézzük a régmúltból és a közelmúltból. De ha valaki venné a fáradságot és átolvasná a magyar sajtó bő évszázados teljesítményét, minden valószínűség szerint azt tapasztalná, hogy a megjelent cikkek nagyobb része szakmailag és nyelvileg silány, jelentős részük ordas hazugság, politikai propaganda, felesleges szócséplés, az (elnyomó) hatalom kegyeinek keresése, revolverezés és értéktelen bulvár. Ha kilóra meg lehetne mérni, akkor a sok tonna értéktelennel szemben talán csak pár mázsa tisztességes, fontos, értékes írást találnánk. S nem csak az utókor szempontjából ítélve mondhatjuk ezt.

Demokráciahiányos viszonyok között – és a magyar történelem ritka kivételektől eltekintve ilyeneket adott nekünk – a valóságot, a lényegét, a hatalom számára fájdalmas, a társadalmi önismerethez nélkülözhetetlen tényeket igen gyakran csak rejtve, kódolva, hol a nyílt, hol a rafináltabban működő cenzúrát kijátszva lehetett közzétennie annak, aki ezért áldozatokat vállalt (Hegedűs 2001).

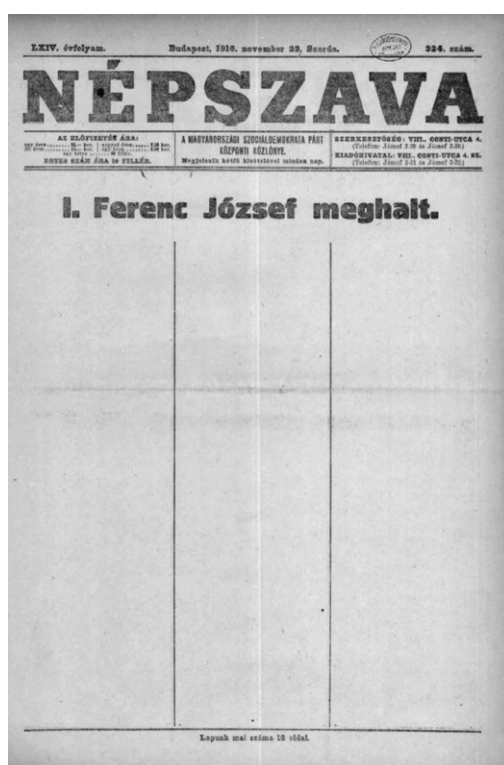
Hazugság és propaganda

Szomorú, de a sajtóban nyilvánosságra hozott cikkek, később rádió- és tévéműsorok meghatározó része egyszerűen nem volt igaz. Hazugság és propaganda. E tartalmat előállítók talán maguk is tudták, hogy hazugságot gyártanak, bár kétségkívül sokszor nem ismerték ezt fel, vagy nem akarták fölismerni.

Ám, hogy bonyolultabb legyen a helyzet, időről-időre kétségtelenül valódi, fontos hírek is előkerültek. Persze nem mindegy az arányuk a többihez képest – s sokszor ugyanabban a lapban, műsorban, ugyanaz a munkatárs előállított ilyet is, olyat is. És akkor még nem beszéltünk arról, amit elhallgatott a sajtó – ami szintén a hazugság része, gyakran persze kényszerből is. Ismeretes a Népszava címlapja Ferenc József halálakor, amely a főcímen kívül üresen maradt a cenzúra után (lásd az 1. képet). Vagyis olyan is van, hogy az újságíró megpróbálja, ám a hatalom megakadályozza bizonyos dolgok megjelenését.

1. kép

I. Ferenc József meghalt, Népszava, 1916. november 22.

Forrás: Arcanum Digitális Tudománytár

Az 1930-as, 1940-es évek médiája alig-alig írhatott valóságot a háborúról, a holokausztról. Akadtak bátor és kitűnő emberek, akik megpróbálták becsempészni a hírek közé a valóság morzsáit, sokszor nagyon komoly, személyes kockázatot is vállalva. Időnként átcsúsztak meglepő dolgok a cenzúrán. De azért a nyilas lapok – más pedig már nem volt – 1944. december végén is még a végső győzelemről írtak, miközben a kormány már rég elmenekült a városból, amely körül bezárult az ostromgyűrű. A zsidók még gyilkolják a becsületes magyarokat ezekben az írásokban – miközben a magyarországi zsidók túlnyomó többségét addigra már régen megölték (Dési 2017).

Az 1950-es évek sajtóját sem feszítették szét a Szovjetuniót bíráló közlemények, vagy azok, amelyek arról számoltak volna be, hogy Nyugat-Európában milyen az „elnyomott” dolgozók életszínvonala. Annál több hely jutott a sikerjelentéseknek, Pióker Ignác újabb nagyszerű teljesítményének⁷ és így tovább.

Az egymást váltó kemény és puha diktatúrák hol durvábban, nyílt cenzúrával, hol kevésbé látványosan, de elég hatásos eszközökkel – például a sajtóirányítás rendszerével, a főszerkesztők felelőssé tételével, a pártirányítással, az öncenzúra kialakításával – próbálták megakadályozni a nekik nem tetsző vélemények, tények napvilágra kerülését, és elérni a számukra kedvezőnek vélt tartalmak előállítását. A diktatúra azért is diktatúra, mert tart attól, hogy a valóság cselekvésre ösztönzi a tömegeket. Nem szemérmes, nem gondol túl sokat az általa elnyomottakról, nem misztifikálja a sajtó jelentőségét, de az „emberek” tudati szintjét sem. Hogy valóban komoly diktatúrákat említsünk:

Minden propagandának a néphez kell szólnia, és szellemi színvonalat azok legkorlátozottabbjaihoz beállítani, akikhez fordulni gondol. Szellemi szintjét annál mélyebbre állítja, minél nagyobb kell legyen a megragandó embertömeg. Ha pedig arról van szó,

⁷ Pióker Ignác (1907–1989) Kossuth-díjas lakatosgyalús, sztahanovista, a Rákosi-korszak példaképe.

hogy a propaganda [...] miként tudja hatáskörébe vonni az egész népet, úgy az elővigyázatosság a túlságosan magas szellemi feltevések elkerülésében nem lehet elég nagy. [...] A tömegek felfogóképessége nagyon korlátozott, az értelem kicsi, ezzel szemben a feledékenység nagy. E tényekből kifolyólag minden hatékony propagandának csak nagyon kevés pontra szabad korlátozódnia és ezeket jelszószerűen oly sokáig használni, amíg csak a legutolsó is képes egy ilyen szóval kapcsolatban maga elé idézni azt, a mit akarunk (Adolf Hitlert [1925] idézi Ormos 1994: 110).

Lenin is úgy vélte, a sajtó nem más, mint kollektív agitátor és propagandista, valamint kollektív szervező (Lenin & Sztálin 1901/1948: 33). Vagyis előállításához agitátorok és propagandisták kellenek, akik vagy elkötelezettségből, vagy mint megfizetett „zsoldosok” mondják azt, amit a hatalom képviselői a hatalom megszerzése vagy megtartása szempontjából fontosnak hisznek. A valóságnak, a sajtó ellenőrző funkciójának kevés helye marad. Mi következik ebből az újságírókra nézve? Annyi mindenképpen, hogy ezek szerint ők csak egy politikai akarat kiszolgálói, nem többek. Se lehetőségük, se túl sok esélyük az önállósodásra, és előbb-utóbb kérdés, az igényük egyáltalán megmarad-e a függetlenségre. Mindezek ellenére a Kádár-rendszer enyhülésével mégiscsak teret nyert az az újságírói attitűd, hogy miként lehet beszámolni mindarról, amiről nem szabad. Természetesen sokan voltak, akik ekkor sem próbálkoztak. De az újságírók fősodra, még azok is, akik meggyőződéses hívei voltak a rendszernek, többet akartak elmondani – ha másként nem, hát kijátszva az érzéketlen és vaskalapos sajtóirányítást.

Miként lehet kijátszani a gyanakvó hatalmat? Az egyik bevett módszer a „sorok között írni” – azaz nem kimondani, de érzékeltetni dolgokat. Ami annál is inkább működőképes, hiszen az értő olvasó pontosan tudja, hogy a sajtó nem szabad, sokszor csak kódolt, elrejtett üzenetekből lehet következtetni a valóságra. Ahogy 1973-ban Bródy János írta:

Jelbeszéd az életünk, de túl sok ember van
 Ki többre nem, csak jelszavakra gondol
 [...]
 engem már más nem ért, csak az ki jól megfigyel.”⁸

Ha két államszocialista ország vezetői között „elvtársi légkörben” zajlott a tanácskozás, akkor az nyilvánvalóan azt jelentette, hogy nagyon súlyos vita alakult ki köztük. A finom utalások, a bevett kódok segítettek eligazodni – éppen ezért ma már nehezen érthető mindez. Aki megnézi az 1970-es évek Magyar Nemzetét és Népszabadságát, kevés különbséget talál. Pedig a kortársak szerint a Magyar Nemzet szabadabb volt, többet engedhetett meg magának, csak éppen a késői olvasó nem nagyon érti, ismeri fel ezeket az üzeneteket. De az újságírók – legalábbis egy részük – mindenképpen próbálkozott eljuttatni az üzenetét, még ha zsákba kötve próbált is táncolni.

Sok visszaemlékezés számol be arról, hogy az 1960-as és az 1970-es években még a párt központi lapjánál, a Népszabadságnál is tettek kísérletet a szabadabb közlésre. A kulturális rovatot vezető Komlós János kollégától a kézirat átvételekor állítólag rendszeresen azt kérdezte: „Hol az akna benne?” (Kertész 2002). Azaz mit akarnak becsempészni a cikkbe a munkatársak, amivel túljárnak a hatalom eszén, amiből baj lehet. Persze a „hatalom” sem volt teljesen tökkelütött. Képviselői pontosan tudták, hogy egy-egy ilyen bent maradt „akna” nem feltétlenül dönti romba a szovjet világrendet, a közönség egy része pedig örül neki. Időnként persze a legváratlanabb dolgokból is nagy botrányok, fegyelmik, kirúgások tudtak összejönni – a bizonytalanság fenntartása használt az öncenzúrának, sokan inkább meg sem próbálkoztak kitapogatni, hol vannak azok a bizonyos falak, amelyek nem lehet túlmenni. Például az 1980-as évek sikerlapjának, a Képes 7-nek a főszerkesztőjét azért rúgták ki, állítólag kifejezetten Kádár Jánosné utasítására, mert megjelent egy interjú Ernyey Béla színésszel (Szilágyi 1986), aki kifejtette, hogy ő azokat a nőket kedveli, akik borotválják a hónaljukat. És ez már túl erkölcsstelennek számított (Dési 2017: 164).

⁸ Bródy János: *Jelbeszéd*, <https://songbook.hu/lyrics/8222/jelbeszed>.

Vagyis néha a legváratlanabb dolgokból lehetett baj. Ezzel együtt egyre többen kaptak vérszemet, és próbáltak a valóságból valamit megmutatni. Ha nem lehet tudósításokban, hírekben beszámolni erről – ráadásul nyilvános, érdemi belpolitikai viták sem voltak, így tudósítani, de még véleménycikket sem lehetett írni erről –, akkor meg kell hozzá találni a megfelelő műfajokat. Ilyen lett a riport, amelyben sok mindent el lehetett mondani. Ha a Magyar Nemzetben egy vándorcirkusz viharos élete szerepel nyomorúsággal, nélkülözéssel, kiszolgáltatottsággal, hatalmi önkénnyel (Boros 1983), akkor a közönség is megérti a sorozatból, hogy ez csak metafora – még ha minden szava igaz is –, amely a magyar viszonyokról szól. Belekötni mégis nehéz, hiszen igaz. Persze az ilyen témák megtalálásához ügyesség és ravaszság kellett. Mert a szerkesztők is résen voltak. Szegénységről, devianciáról például alig-alig lehetett írni. A lapokat nem „cenzorok” ellenőrizték, hanem szerkesztők, főszerkesztők – bár ez nem jelenti azt, hogy néha ne lettek volna cinkosok egy-egy olyan írás megjelentetésében, amelyet a hatalom képviselői nem néztek jó szemmel.

Akadnak, akik ki tudták használni személyes tekintélyüket ahhoz, hogy amúgy tiltott dolgokat tehessenek közzé. Bár Raoul Wallenberg-ről, a holokauszt idején Budapesten zsidók tízezreit megmentő diplomatáról nem lehetett nyilvánosan beszélni, miután minden valószínűség szerint a szovjetek ölték meg, Gobbi Hilda, a legendásan jó politikai kapcsolatokkal rendelkező színész egy egész rádióműsort csinálhatott róla az 1970-es években az amúgy meglehetősen szigorúan ellenőrzött Magyar Rádióban (Dési 2020). S ha már színésznők: Péchy Blanka nyelvvédő sorozatában az u-betű helyes használatát ekképpen szemléltette a Magyar Nemzetben: „Szovjetunió, unom, utálom” (Péchy 1974). És hogy tudta mit tesz, az is bizonyítja, hogy a megjelenés után közölte, ezért most neki nagyobb honorárium járna (Dési 2017: 164–165). A cenzorok is tanultak a hibából, és Péchy-t kirúgták a laptól, bár a Magyar Rádióban folytathatta nyelvvédő sorozatát.

Mégis, ezek sokáig inkább kivételek voltak. Az kétségtelen azonban, hogy egyre többen próbálták meg fessegetni a határokat, és szakmai tekintélyt az szerzett, aki a többieknél bátrabban lépett föl a nyilvánosságban. Ma már nehéz megérteni, miért volt nagy dolog, amikor Mester Ákos – miután a Posta nagyhatalmú vezetője nem volt hajlandó interjút adni neki – egy üres széket mutatott be a tévében 1986-ban. De a maga idejében ez azt jelentette, hogy a hatalom képviselőivel szemben is föl lehet lépni. S valószínűleg ezek után egyre többen mertek egy picit megint bátrabbak lenni. Mestert állítólag az eset után eltiltották egy évre a műsorvezetéstől, mindenesetre egy évvel később már interjúkötete jelent meg *Ki ül a székbe?* címmel, a címlapon az üres széknek – mint jelképnek – dőlő szerzővel (Mester 1987).

A mind bátrabb nyilvánosság egyik fontos fóruma a Magyar Rádió lett az 1980-as évekre. A Bagoly (Szénási Sándor, Győrffy Miklós, Bölcs István), a 168 óra (Mester Ákos) vagy később a Krónika munkatársai (Bolgár György, Farkas Zoltán, Rangos Katalin) sokat tettek kollégáikkal együtt azért, hogy áttörjék a pártállami cenzúrát. Kétségtelen, a rádió is ellentmondásos hely volt. Ahogyan a Krónika rovat vezetője, Farkas Zoltán (2020) visszaemlékezik könyvében, ők azért mondhattak el bátrabban másoknál bizonyos dolgokat (például mekkora a magyar adósság valójában, vagy mi a Világbankhoz való csatlakozás története), mert bőven akadtak olyan munkatársaik, akik körömszakadtukig ragaszkodtak a pártállam védelméhez, ezzel mintegy megóvva, eltakarva azokat, akik viszont a nagyobb nyilvánosságért küzdöttek.

Nyilvánvaló: a politikai enyhülés is kellett hozzá, de egyre inkább fölbátorodtak, s így bátorították egymást az újságírók, s tettek meg mind többet azért, hogy egyre több dolog kerüljön elő. A politikai célból való hazudozás napról napra kínosabb lett, s szinte vadásztak a munkatársak a korábban elhallgatott történetekre, témákra – volt belőlük jócskán –, hogy a nagyközönség bepótolhassa mindazt, amiről lemaradt. A Nyilvánosság Klubba tömörült újságírók és társadalomkutatók egészen határozottan álltak ki a sajtószabadság mellett, és igen kevesen maradtak, akik a cenzorok pártjára álltak.

Pandurból rabló

A következő években pedig sok pandurból lett remek rabló. És nem kevesen akadtak, akik bár korábban részt vettek a manipulált sajtó működtetésében, vezetésében, maguk is a nyilvánosság úttörői lettek. Nem beszélve azokról, akik – Illyés Gyula szép szavával – ugyan „magánszorgalmú kutyák” voltak, később mégis úgy emlékeztek, ők döntötték meg a szovjet birodalmat. Mindezzel együtt az, aki valóban újságírónak gondolta magát,

a nyilvánosság, az átláthatóság oldalára állt. Részben a bulvár megjelenése is ebbe a sorba illett. Mert a kádári rendszerben a pletykalapok sem nagyon működhettek, klasszikus bulvár szintén nem volt – tehát ennek a megjelenése a rendszerváltással is fontos győzelemnek tűnt a nyilvánosság felé vezető harcban. Még akkor is annak tűnt, ha a bulvár megjelenését alapvetően gazdasági érdekek motiválták.⁹

Az újságírók jelentős része nem akart cenzúrát, nem akart hazudni. Amikor a korszak egyik első bulvárhetilapjában, az egyébként 15 százalék erejéig az MSZMP tulajdonában álló Reformban egy szavazáson az „Év reformemberének” az akkori MSZMP vezetőt, Grósz Károlyt hozták ki győztesnek, pedig nem ő kapta a legtöbb szavazatot, akkor a lap munkatársai Emőd Pál vezetésével leplezték le a csalást.¹⁰

De az édes élet nem tartott sokáig. A politikához dörgölődő médiavállalkozók, az üzleti érdekek hamarosan kikezdték a rövid ideig élő szabadságot, még ha az új helyzetet nem is lehet összehasonlítani a régivel. Hiszen mind szűkülőbb szigeteken, de még mindig van szabadság. (És megjelent az internet, amely sok szempontból – de nem mindegyikből – alakította át a játékteret.) Két dolog mindenestre kiderült. Az egyik az, hogy a közönség jó részének nincs igénye a valós tájékoztatásra, minden további nélkül beéri a propagandasajtó hazugságaival. Kétségtelen, sok helyen már csak a kormányzati propaganda érhető el a legegyszerűbben. De viszonylag kis utánajárással hozzáférhető lenne a maradék szabad sajtó – mégis csak egy relatíve szűk rétegnek van erre igénye. A másik az, hogy az újságírók egy nagy része könnyen beleilleszkedik az új, hazugságokra, lejáratásra, karaktergyilkosságokra épülő rendszerbe. És nem nagyon hallunk afféle próbálkozásokat, amelyek a Kádár-kori újságírókat mégiscsak jellemezték. A tudatos hazugság elfogadott magatartássá vált a kormányfüggő médiában.

Aki a 2011. januári sok tízezres tüntetésről az Opera előtt a tévében az üres utcát mutatja, maga is tudja, hogy hazudik. Aki azt a feliratot teszi fel a képernyőre a százmilliárddal kitömött állami propagandatévében a washingtoni Capitolium ostromakor, hogy Joe Biden elnöksége káoszt hozott, maga is tudja, hogy hazudik – amit persze manipulációnak is lehet nevezni, de attól még hazugság. Az az MTI fotós, aki belemegy abba, hogy csak életerős fiatal férfiakat lehet fotózni a menekültek között, gyerekeket, nőket, családokat nem – miközben ők is nagy számban láthatóak a helyszínen¹¹ – nyilvánvalóan hazudik. Ahogy az a szerkesztő is, aki efféle szempontok szerint válogatja a képeket.

A nyílt lázadókat, de még a próbálkozókat sem nagyon tűri meg ez a rendszer. Persze a Kádár-érában sem feltétlenül a lázadás volt a szakmai előmenetel legjobb biztosítója. Mégis elég sokakban élt a meggyőződés, hogy azért újságírók, hogy küzdjenek az igazságért. Ma ki tudna ilyen történeteket felhozni a kormánypárti sajtóból? Akinek nagyon nem veszi be a gyomra, és jól bírja az egzisztenciális bizonytalanságot, talán talál magának független orgánumot, de Budapest határain túl ez is szinte reménytelen. Az állami kézben tartott sajtóban pedig gyakorlatilag soha nem találunk kibeszélést. Még a sorok között sem.

De miért is gondolnánk, hogy az újságíróknak állók nagy tömegekben jobbak lennének, mint a társadalom többi tagja? Ráadásul mind több olyan fiatal kerül a pályára, aki ezt már így szokta meg, neki ez az újságírás, nem nagyon lát más mintát maga előtt. S bizonyára többen ezt gondolják a helyes útnak. Marad egy csoport, amely a kritikára azt feleli: „félek” – amire persze sokszor oka is van. Ráadásul elég kényelmes magyarázat – ha félek, akkor nem kérhető rajtam számon, miért állok a hazugok sorába.

Látjuk, az intézményi feltételek – a hatalom és a pénz – sokkal jobban meghatározzák a sajtó minőségét, mint az egyes egyének szándéka. De az is történelmi tapasztalat, hogy gyáva népnek nincs hazája. Ha mindenki beletörődik a helyzetbe, akkor mitől változna? Ha kirúgnak egy szerkesztőséget, és felmond minden tagja, mert nem ért egyet azzal, hogy gleichschaltolni akarják, rögtön ott egy másik garnitúra. Vanczák János, a Népszava szerkesztője 1920-ban a Somogyi–Bacsó gyilkosság után legalább közvetlen életveszélyben ajánlotta fel a munkásság kérges kezét Horthynak, azaz föladta a nyílt ellenállást. Most ugyanez a lap nemcsak kormánypárti hirdetések hoz, hanem Brüsszel-elleneseket is – mert különben nem tudna fennmaradni. Ettől aztán a lap

9 1989 februárjában jelent meg először a Mai Nap, amely már eltért a korábbi „szeriöz” kiadványoktól.

10 Haszán Zoltán: Csalással lett Grósz az év reformembere. *Index*, https://index.hu/belfold/1989/2009/02/02/csalással_lett_grosz_az_ev_reformembere/.

11 Keller Alánt Ákos: Az MTI a fényképeken is erősen szűri a valóságot. *Szabad Európa*, <https://www.szabadeuropa.hu/a/mti-foto-fenykep-cenzura-mtva/31042333.html>.

készítői és olvasói is sejtik, hogy bár sok fontos hír megjelenik ott, de van egy határ, amelyen nyilván nem léphetnek túl, nem kockáztathatnak – de legalább még megjelenhetnek.

Visszatért a régi kor. Aki bátor, pillanatokon belül a perifériára szorul. Nincs hirdetési piac, nincs pénz – csak állami kegyből juttatott apanázs. Az internet, a közösségi média kétségtelenül új lehetőséget jelent – de ott sem érdemes csodákra várni. Reménykeltő, hogy remek oknyomozó portálok, nagyszerű híroldalak is működnek. Létezik közösségi finanszírozás – Klubrádió, Telex –, ami anyagi függetlenséget jelent ugyan az állammal szemben, de ha elveszik frekvenciát, akkor azért az sem az igazi. Még ha az interneten viszonylag nagy kör érhető is el.

A kádári világban nem volt „politika” a szó vitatkozó, pártosodó értelmében semmiképpen. Mára kiderült, a politika olyan, mint a foci. A drukker (a politikai média fogyasztója) nem arra vágyik feltétlenül, hogy leleplezzék a csapatát, hanem hogy a szpíker az övéinek drukkoljon. A kritikai hangra a még politika iránt érdeklődő, egyre fogyatkozó közönség sem különösebben vevő. Határozott politikai favoritjai vannak annak, aki a politikai sajtót fogyasztja, mint drukker ennek a csoportnak a támogatását várja el.

A kör bezárult? Egy rilkei fordulattal mégis azt állítom, nem reménytelen a helyzet. Mert minden riasztó feltétel és jel ellenére sok tehetséges és bátor fiatal kollégát ismerek, aki nem hagyja magát. Remény van – de csak akkor ér ez valamit, ha társadalmi igény is érzékelhető a szabad hangra.

Irodalom

Bajomi-Lázár Péter, szerk. (2005): *Magyar médiatörténet a késő Kádár-kortól az ezredfordulóig*. Budapest: Akadémiai Kiadó.

Boros István (1983): Cirkusz Torino I-V, *Magyar Nemzet*, V. 13–19., 5. o.

Csányi Gergely & Giczi Johanna (2018): *Microcenzus 2016, 13. kötet. A foglalkozások presztízse*. Budapest: Központi Statisztikai Hivatal.

Dési János (2017): *Lévai Jenő és a zsidósors*. Budapest: Citoyen.

Dési János (2017): *Sajtóstul a házba*. Budapest: Noran-Libro.

Dési János (2020): Raoul Wallenberg emléke – Hosszú időn át hallgattak róla, de Gobbi Hildának nem mertek nemet mondani. *168 óra*, I. 19., <https://168.hu/kultura/raoul-wallenberg-emlek-holokauszt-szocializmus-radio-magyarország-180609>.

Farkas Zoltán (2020): *Egy gyűjtő arcképcsarnokából – 13 portré*. Budapest: Park Könyvkiadó.

Hajdu János (1983): Utószó egy előszóhoz. *Élet és Irodalom*, XI. 16.

Haszán Zoltán (2009): Csalással lett Grósz az év reformembere. *Index*, https://index.hu/belfold/1989/2009/02/02/csalással lett_grosz_az_ev_reformembere/.

Hegedűs István (2001): Sajtó és irányítás a Kádár korszak végén. *Médiakutató*, 2. évf. 1. sz. 45–60. o.

Horváth Attila (2013): *A magyar sajtó története a szovjet típusú diktatúra idején*. Budapest: A Médiatanács Médiatudományi Intézete.

Keller Alánt Ákos (2021): Az MTI a fényképeken is erősen szűri a valóságot. *Szabad Európa*, <https://www.szabadeuropa.hu/a/mti-foto-fenykep-cenzura-mtva/31042333.html>.

Kertész Péter (2002): *A Komlós*. Budapest: Ulpius.

Kresalek Gábor (1998): Boglár '73, *Beszélő* 1998. április–június, 64–66. o.

Lenin, Vladimir I. & Jozsif V. Sztálin (1901/1948): *A sajtóról*. Cikkgyűjtemény. Bukarest: Román Munkáspárt.

Mester Ákos (1987): *Ki ül a székbe?* Budapest: Idegenforgalmi Propaganda Kiadó Vállalat.

Ormos Mária (1994): *Hitler*. Budapest: T-Twins Kiadó.

Péchy Blanka (1974): Zűrzavar a hangzók világában, *Magyar Nemzet*, november 10., 11. o.

Szabó László (1973): Happening a kriptában, *Népszabadság*, XII. 16., 2. o.

Szilágyi János (1986): A színész női. *Képes* 7, 1986, X. 18., 46–51. o.

(szűcs) (1983) Nem használt a figyelmeztetés: Rendőrökre támadt az autós. *Esti Hírlap*, XII. 22., 4. o.

Abstract in English

Mercenaries. Essay on the changing attitudes of journalists since the political transformation and until the rise of new censorship

By the early 1980s, it became evident that the press had gained some freedom – though ‘some freedom’ is not real freedom. The Hungarian Socialist Workers Party still exerted pressure on the media until the end of the decade, but the attitude was more relaxed and the media became more diverse. There were attempts to propagate official policies that were based on apparent lies, but the media in general were less ready to accept these fabrications. Some topics were rigorously banned, others less so, but journalists working in the state media did not need to adhere to orders any more, and the policy of editorial offices became diverse. The general public appreciated efforts to convey the truth. By contrast, after Fidesz came into power in 2010, a new semi-authoritarian regime began to take shape, and a whole new generation of journalists working for the pro-government press is now trained to create upfront deception – and there is nothing to support the view that they would try to change this situation. Tiny scraps of remaining freedom may explain this, because those who are not willing to comply and do not care much about financial gains still have a chance to find a job in the few remaining independent media outlets.

Keywords: censorship, courage, editorial freedom, freedom of the press, independence, party governance, party state, political propaganda

Dési János (1964) újságíró, szerkesztő. A régi Magyar Nemzet (1986–1991) és Magyar Hírlap (1991–1996) munkatársa, a Népszava rovatvezetője, majd főszerkesztő-helyettese (1996–2014), az ATV szerkesztő-műsorvezetője (2001–2014), a Klubrádió műsorvezetője (2001–), 13 könyv szerzője. Email: janos.desi@gmail.com.